

Півень Любов Валентинівна
магістрантка кафедри психології
Кучеренко Єгор Валерійович
кандидат психологічних наук, доцент
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
м. Переяслав

ДО ПРОБЛЕМИ СТРУКТУРИ УЯВЛЕНЬ СТУДЕНТІВ ПРО УСПІШНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

***Анотація.** В статті здійснено теоретичний аналіз проблеми структури уявлень студентів про успішність особистості, що спонукало авторів до розрізнення двох видів досліджуваного явища – об'єктивної та суб'єктивної успішності. Встановлено, що об'єктивна успішність включає соціальну та визначається за пануючими в суспільстві загальноприйнятими критеріями особистісного успіху. Змістом таких уявлень є соціально усталені уявлення студента про успішну діяльність, що формуються внаслідок його соціалізації. Змістом уявлень про суб'єктивну успішність є індивідуальні знання студентів про успішну діяльність на основі учбово-професійного досвіду та стійних переконань щодо праці. Такий вид успішності орієнтує студентів як на реальну (дійсну, провідну) діяльність, так і на ідеальну (уявлювану, майбутню). Автори статті ототожнюють поняття критеріїв та компонентів успішності на основі умовного розрізнення динамічних та змістових аспектів цього явища. На основі аналізу попередньо проведених теоретичних та емпіричних досліджень встановлено, що в уявленнях студентів про успішність особистості домінують суб'єктивні компоненти: смисловий, мотиваційно-цільовий та регуляційно-поведінковий компоненти. Вони частково чи уповні збігаються за змістом з компонентами об'єктивної успішності. Автори зауважують, що лише в межах суб'єктивної успішності названа структура має форму ієрархії у студентів, що включає провідні та другорядні критерії їх актуального та прийдешнього успіху.*

Ключові слова: *успіх, об'єктивна успішність, суб'єктивна успішність, уявлення про успішність.*

Актуальність дослідження. Проблема розвитку успішної особистості набула в Україні особливої актуальності та гостроти. Перехід до нової системи соціально-економічних відносин внаслідок війни викликав низку психологічних криз, що супроводжуються стресами та змінами в умовах життя людей, у їхніх ціннісних орієнтаціях. Загалом це призвело до погіршення соціального здоров'я суспільства. Ці зміни справили негативний вплив, насамперед, на молоде покоління, а тому багато юнаків та юнок, які починають професійне життя, відчують труднощі в процесі соціалізації. Вони виражаються у відсутності чіткого вибору професії, побоюваннях щодо невизначеності в майбутньому, у завищеному почутті відповідальності перед собою, родиною та державою.

Спрямованість на досягнення успіху в будь-якій сфері життя є однією з найголовніших ціннісно-сміслових орієнтацій сучасної людини, тому успішність увінчує розвиток її особистості як якісна характеристика результату діяльності або вчинку. Однак традиційно психологи розглядають успішність переважно як зовнішній показник сформованості особистісної зрілості та соціального визнання людини. Наприклад, успішність студента визначається за результатами його професійного та життєвого самовизначення, рівнем академічної успішності, особливостями самореалізації як майбутнього фахівця та сім'янина, атрибутивними ознаками успіху загалом [1]. Названі критерії успішності є об'єктивними (зовнішніми) і не завжди збігаються із суб'єктивним уявленням студента про свій успіх в досягнутих та запланованих цілях. Отже, виникає необхідність дослідити саме суб'єктивну (індивідуальну) успішність майбутнього фахівця та фахівчині на протигагу об'єктивній (соціальній) в структурі його (її) уявлень про успіх.

У психології вичерпно досліджені чинники, що впливають на досягнення успіху в конкретному виді діяльності, зокрема в учбово-професійній. Однак проблема успішності сьогодні недостатньо досліджена у вітчизняній психології. Тому вихідне поняття нашого дослідження «уявлення про успішність особистості» визначити дуже проблематично. Виникає потреба розрізнити об'єктивну та суб'єктивну успішність, які попередньо означені нами в інших наукових розвідках [2], [3], [4].

Мета статті – представити структуру уявлень студентів про успішність особистості на основі теоретичного аналізу проблеми її класифікації.

Виклад основного матеріалу. Насамперед, проаналізуємо термінологічний апарат нашого дослідження аби розмежувати успіх та успішність. Ми трактуємо успіх як якісну характеристику діяльності. Натомість успішність характеризує суб'єкта цієї діяльності – особистість.

Успіх – це результат досягнення особистісних цілей. Як соціально-психологічний феномен він має усталені в конкретному суспільстві ознаки та передбачає дію особливих психічних механізмів, зокрема ідентифікації та проєкції.

Успішною називають особистість яка є наполегливою, діяльною, активною, досягла вершин матеріального процвітання, кар'єрного зростання, слави, а тому в змозі насолоджуватись різноманітними життєвими благами. Ми вважаємо, що таке бачення досить архаїчне, оскільки воно оминає актуальну проблему смислотиттєвих орієнтацій та духовних потреб сучасної людини.

Активність особистості, що спрямована на успіх, є частковим видом людської діяльності. Вона водночас є і засобом, і результатом розвитку особистості, а досягнутий в активності успіх обумовлений єдністю самореалізації та самоствердження в соціумі. Отже, успіх завжди обумовлений проявом творчого начала людини, її соціальною природою.

Успішність в широкому сенсі – це внутрішній стан особистості, якого людина досягає поступово за допомогою регулярної концентрації своїх ключових бажань, активних зусиль (дій) щодо їх втілення з метою досягнення рівноваги та гармонії. Відомо, що гармонійний стан визначається за такими критеріями: міцне здоров'я і самопочуття, позитивне мислення, душевний комфорт, матеріально-фінансовий добробут, доладні відносини з рідними, професійна та творча самореалізація тощо. Отже, успішність як психічний стан має певні ознаки, які визначають активність людини в соціумі.

У сучасній психолого-педагогічній науці проблему об'єктивної успішності майбутнього професіонала тісно пов'язують з рівнем розвитку його особистісних характеристик. Загалом такі характеристики утворюють компетентнісну модель особистості студента як майбутнього професіонала. Відсутність даної моделі в уявленнях студентства спричиняє труднощі педагогічного спілкування, професійного самовизначення, самоефективності та суб'єктивної успішності сучасного студента, провідні критерії якої часто не збігаються з критеріями його об'єктивної успішності. Непристижність деяких професій, наприклад, педагогічної, ще більше загострює проблему суб'єктивної успішності студента.

Успішність особистості загалом та студентів зокрема можна трактувати як здатність та вміння бути успішними у певному виді активності – діяльності та поведінці.

Успішною вважають особистість, яка досягла того, чого хотіла, хоча вона не завжди може переживати емоції радості й задоволення. В такому випадку мова йде про об'єктивну успішність, яка має соціальну обумовленість та загальноприйнятій зміст, який можна сформулювати таким чином: успішність людини – це об'єктивно зафіксований результат її особистісної самореалізації, прийнятий більшістю зі соціального

середовища людини як основний критерій її самоздійснення у певній сфері життєдіяльності.

Об'єктивна успішність людини включає переважно соціальну успішність, яка стосується досягнутого успіху в процесі соціалізації. Якщо досягнутий успіх людини охоплює більшість сфер її життєдіяльності (кар'єру, здоров'я, сім'ю, творчість тощо), то можна говорити про універсальну успішність особистості, яка має такі ознаки: позитивне світосприймання, почуття відповідальності, потреба та вміння ставити цілі, спрямованість на результат, здоров'я та енергійність, конструктивність, ефективне мислення, розвинені вольові якості.

Отже, успіх можна трактувати як своєрідну форму самореалізації, досягаючи якої, особистість отримує суб'єктивне задоволення від процесу життя.

Суб'єктивна успішність особистості має відношення до суб'єктності як до здатності бути суб'єктом [5]. Саме категорія суб'єктності дозволяє розглядати суб'єктивну успішність студента як таку, що детермінується індивідуальним досвідом його професійного навчання та виражається в системі уявлень про майбутній успіх. Вона включає не тільки рівень досягнутого успіху, але й передбачає потенційний успіху, на який розраховує суб'єкт у будь-якому виді самодетермінованої діяльності – у праці, у подальшому навчанні, у власному самовизначенні та саморозвитку.

Суб'єктивна успішність особистості студента тісно пов'язана з її самоефективністю – сукупністю уявлень та суджень людини щодо своїх можливостей виконувати певну діяльність [6]. Даний взаємозв'язок полягає у тому, що детермінантою суб'єктивної успішності та критерієм самоефективності особистості є її впевненість у собі. Тобто впевнена у собі людина суб'єктивно вважає себе успішною та об'єктивно може бути ефективною у певній діяльності.

Попередньо нами було досліджено успішність студентів в учбово-професійній та особистісній сферах їх життя [2]. Зокрема, було встановлено, що критеріями об'єктивної успішності студента виступають академічна успішність, високий статус в групі, авторитет у педагогів, суспільне визнання, соціальне схвалення з боку референтних людей.

Критеріями суб'єктивної успішності студента виступають активне ставлення до діяльності, впевненість у своїх силах, задоволеність соціальним статусом, реалізація значущих цінностей, творча адаптивність. Однак тут мова йде про актуальні для студента уявлення щодо успіху в процесі навчання. В подальших дослідженнях на основі інтеграційно-діяльнісного підходу нами було виявлено, що суб'єктивну успішність в уявленнях студентів варто вивчати не тільки за результатами актуальної діяльності, але й майбутньої [4]. Отже, учбово-професійна та професійна діяльності інтегруються в уявленнях студентів як психологічне дійсне та

психологічне майбутнє, успішність яких має відповідно реальний та ідеальний зміст.

Враховуючи вище зазначене, у таблиці 1 об'єктивну успішність нами представлено як соціально визначений результат діяльності, у яких особистість виявила, утвердила та реалізувала себе. При цьому суб'єктивна успішність включає смислові та мотиваційні аспекти, систему спланованих дій та оволодіння новими вміннями, що безумовно тісно пов'язує успішну особистість з її волею.

Таблиця 1

Структура уявлень студентів про успішність особистості

Види успішності	Зміст уявлень про успішність	Критерії (компоненти) успішності
Об'єктивна успішність	Соціально визначені уявлення студента про успішну діяльність, що формуються внаслідок соціалізації	Високий соціальний статус (соціальний успіх)
		Фінансова незалежність (фінансовий успіх)
		Професійні досягнення, висока посада (професійний та кар'єрний успіх)
		Схвальне ставлення інших
		Зовнішня привабливість
Суб'єктивна успішність	Індивідуальні уявлення студента про успішну діяльність на основі власного досвіду та переконань	Смисловий компонент: надання конкретного смислу професії, усвідомлення її цінності
		Мотиваційно-цільовий компонент: мотивація нових досягнень як спрямованість на ускладнені завдання й виклики, наявність конкретного професійного плану та відповідних етапів досягнення поставленої мети
		Регуляційно-поведінковий компонент: прийняття рішень щодо самовдосконалення, активні дії у досягненні успіху

Однак наголошуємо, що обидва види успішності у студентів можуть мати спільні критерії за якими вони частково або зовсім не збігаються. Наприклад, у ціннісно-цільовому компоненті студент об'єктивно спрямований на професійні досягнення та високу посаду як формальні показники успіху, а суб'єктивно – на схвальне ставлення з боку інших як на задоволення значущої потреби.

Окрім того, в структурі суб'єктивної успішності студенти самостійно виділяють провідні та другорядні компоненти. Наприклад, для деякого смисловий компонент може бути другорядним, а мотиваційно-цільовий – провідним. Така ієрархія не спостерігається в об'єктивній успішності, оскільки вона констатується загалом – за більшістю критеріїв. Наприклад, ми часто чуємо, що успішна людина постійно ставить цілі, вмє їх легко досягати з бажаним результатом, який має ціннісне значення для нього та інших. Як видно, таке уявлення про успішність досить ідеалізоване, а тому відмова від подібного ідеалу свідчить про особистісну зрілість, що формується на основі реального індивідуального досвіду. Чим

багатший цей досвід, тим гнучкішими стають уявлення про суб'єктивну успішність як гармонію між власними здатностями та рівнем домагань.

Висновки. Встановлено, що успіх – це своєрідна форма самореалізації, досягаючи якої, особистість отримує суб'єктивне задоволення від процесу життя. Він має емоційно-чуттєву складову: особистість переживає успіх як піднесений позитивний стан, в якому зростає його почуття значущості, цінність його Я, впевненість у собі. Натомість успішність стосується діяльності особистості, її поведінки та активності загалом. Успішність має значущість в контексті смислу діяльності, її мотивації, спрямованості на досягнення конкретної мети та системи активних дій у вирішенні поставлених завдань. Складність таких завдань постійно зростає і потребує вольових зусиль.

Успішність людини – це об'єктивно зафіксований результат її особистісної самореалізації, прийнятий більшістю із соціального середовища людини як основний показник її самоздійснення у певній сфері життєдіяльності. В нашому дослідженні мова йде про учбово-професійну сферу.

Об'єктивна успішність включає соціальну успішність, яка стосується досягнутого успіху в процесі соціалізації. Успішність особистості загалом, та студента зокрема, можна трактувати як здатність та вміння бути успішним у певному виді активності – діяльності та поведінці.

Суб'єктивна успішність студента – це інтегрована характеристика його особистості, яка формується в процесах самовизначення та самореалізації і полягає у суб'єктивному переживанні успіху стосовно бажаного результату учбово-професійної діяльності. Така успішність може бути орієнтована як на реальну (дійсну, провідну) діяльність, так і на ідеальну (уявлювану, майбутню). Означене поняття синонімічне до поняття «уявлення про успішність особистості». Структура цих уявлень може бути представлена як ієрархія компонентів, що довільно визначається студентами в залежності від індивідуального досвіду. Оскільки особистісний досвід логічно представляти у формі компонентів, то в нашому дослідженні ми ототожили критерії успішності (в плані її розвитку) та компоненти успішності (в плані її змісту).

В структурі уявлень студентів про успішність особистості нами було встановлено, що найбільш домінуючими є три суб'єктивні критерії (компоненти): смисловий (надання конкретного смислу професії, усвідомлення її цінності), мотиваційно-цільовий (мотивація нових досягнень як спрямованість на ускладнені завдання й виклики; наявність, конкретного професійного плану та відповідних етапів досягнення поставленої мети) та регуляційно-поведінковий (прийняття рішень щодо самовдосконалення; активні дії у досягненні успіху).

Проблема взаємозв'язку суб'єктивної та об'єктивної успішності сучасного студента не може бути вирішена виключно теоретично: вона

вимагає емпіричного дослідження різних особистісних та соціальних чинників, що зумовлюють рівень відповідності обох видів успішності. Окрім того, існує необхідність у розробці комплексного психодіагностичного інструментарію, який уможливило дослідження розвитку уявлень про успішність у студентів різних спеціальностей.

Список використаних джерел

1. Балецька Л. М. Психологічні особливості атрибуції успіху у професійному самовизначенні студентів вищих навчальних закладів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психолог. наук: 19.00.07. Київ.
2. Беляева, С. А., Кучеренко, Є. В. Суб'єктивна успішність сучасного студента: гендерні відмінності. *Проблеми гендерної соціалізації сучасної молоді*: матеріали III Міжрегіональної науково-практичної студентської конференції / за ред. З. М. Мірошник, О. А. Чаркіної. Кривий Ріг : Вид-во Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «КНУ», 2012. С. 11–15.
3. Кучеренко Є. В. (2010). Проблема взаємозв'язку суб'єктивної та об'єктивної успішності вчителя. *Успішність особистості: потенціал та обмеження*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / за ред. М. Л. Смільсон, Л. М. Зінченко. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2010. С. 149 – 151
4. Кучеренко Є. В. Уявлення про суб'єктивну успішність педагога як чинник професійного самовизначення майбутніх вчителів початкової школи. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання і виховання*. Вип. 22. Збірник наукових праць за наук. ред. акад. В. І. Бондаря. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, С. 84 – 88.
5. Рубинштейн С. П. Основы общей психологии. Санкт-Петербург. : Питер, 1999. 705 с.
6. Bandura, A, Adams, N.E. (1977). Analysis of self-efficacy of behavioral change. *Cognitive Theory and Research*. №1, 287–310.